

„МОЖНА ЛЮБИТЬ УКРАЇНУ ТАК, ЯК ЇЇ ЛЮБИВ КОНИСЬКИЙ, — АЛЕ БІЛЬШ, ЯК ВІН, — ЛЮБИТЬ НЕ МОЖНА”

(До 175-річчя від народження Олександра Кониського,
одного з фундаторів НТШ)

Цього року виповнюється 175 років від народження очільника національно-визвольного руху другої половини XIX ст.— Олександра Кониського (1836—1900). Однак для багатьох ця постать ще малознана. Коли в Києві порушили питання про перейменування колишньої вул. Комінтерна на вул. О. Кониського, всі члени міської Комісії з перейменувань плутали його з архієпископом Георгієм Кониським, псевдоавтором „Історії Русів”.

Не збереглися у Києві й місця, де жив та еднав до української справи громаду О. Кониський. Обидва будинки, в яких мешкав письменник з 1872 р., переїхавши з Полтави до Києва (бульвар Шевченка, навпроти пам'ятника М. Щорсові), і де він відійшов у вічність (вул. Саксаганського, 80), нині не існують. Будинок О. Кониського на Бібіковському бульварі, 36, 1894 р. вперше відвідав С. Єфремов, про що писав: „В його самітній світлиці проти пам'ятника Бобринському завжди горів огонь великої любови до України, часом один-єдиний навкруги, і не диво, що ми злітали на той огонь, і багато я особисто хороших вечорів і за роботою, і за розмовами, і за товаристськими жартами пережив у тій пам'ятній світлиці, багато й тривожних ночей пересидів над ліжком хворого, в якому бачив не тільки вчителя, а й особисто дорого людину”¹. Інший учень О. Кониського О. Лотоцький зазначав: „Я не знав людини, що більше, ніж він, жила життям батьківщини, страждала її горем, була щаслива з її щастя. Можна любить Україну так, як її любив Кониський,— але більше, як він,— любити не можна”².

Про вагомість О. Кониського для українського Києва свідчить промовистий факт, наведений у його щоденнику: 1897 р. упродовж місяця перебування у лікарні його відвідували 375 разів!³ Це в той час, коли О. Кониський з В. Антоновичем, В. Симиренком і М. Кононенком налічували на всю Україну „всього 74 українські душі”⁴.

М. Грушевський писав, що „хоч як важна і різностороння була літературна творчість Кониського, але важнішою стороною його життя треба уважати його громадську діяльність”⁵. Власне його літературна творчість була майже белетризованою формою суспільно-політичних ідей українського відродження. Сучасники О. Кониського розуміли, яку важливу роль відіграє він для України. По смерті письменника 1900 р. відгукнулися про нього майже всі тодішні українські видання і його учні⁶. Видавництво „Вік” і одеська громада видали тритомник творів О. Кониського, а 1909 р. Іван Франко написав брошуру про нього для львівської „Просвіти”⁷.

Видатні літературознавці та історики культури К. Студинський і М. Возняк у 1920-ті рр., у період українізації на підрадянській Україні, публікували джерельні матеріали про О. Кониського на підставі його архіву, який потрапив до збірок НТШ⁸.

Уже на початку 1930-х рр. про О. Кониського позитивно писати через його „український буржуазний націоналізм” було неможливо. Лише в діяспорі Марко Антонович умістив низку статей

¹ Єфремов С. Про дні минулі // Молода нація.— 2003.— № 2 (27).— С. 131—132, 135.

² Лотоцький О. Сторінки минулого.— Варшава, 1932.— Ч. I.— С. 175—176.

³ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, від. рукописних фондів і текстології, ф. 77, № 29.

⁴ Кононенко М. Спогади / Упоряд. П. Ротача.— Полтава, 1998.— С. 122.

⁵ Грушевський М. Олександр Кониський. 18 (30). VIII. 1836—29. XI. (11. X). 1900 // Хроніка українсько-русько-го НТШ.— Львів, 1901.— Вип. 1.— Ч. 5.— С. 28.

⁶ Грушевський М. Памяти Олександра Кониського // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1901.— Т. XXXIX, кн. I.— С. 1—14; Єфремов С. Останні години життя, смерть і похорон О. Кониського // Літературно-науковий вісник (далі— ЛНВ).— 1901.— Т. 13.— Ч. 2.— С. 51—54; Доманицький В. Библиографический указатель сочинений А. Я. Конисского // Киевская старина.— 1901.— № 1.— С. 131—151; Матушевський-Єфремов А. Я. Конисский // Там само.— С. 125—130.

⁷ Франко І. Про життя і діяльність Олександра Кониського // Мозаїка із творів, що не ввійшли до зібрання творів у 50 томах.— Львів, 2001.— С. 122—147.

⁸ Возняк М. Листування Панька Куліша з О. Кониським // Нова Україна.— 1923.— № 10.— С. 139—148; № 11.— С. 154—162; його ж. Листування Костомарова з Кониським // Україна.— 1925.— Кн. 3.— С. 72—77; його ж. З життя чернігівської громади в 1861—1863. Листи Л. Глібова і Семена Носа до О. Кониського // Там само.— 1927.— Кн. 6.— С. 104—124; його ж. З письменницької спадщини Василя Мови (Лиманського) // За сто літ.— 1927.— Кн. 3.— С. 17—45; його ж. Тринадцять листів І. Франка до О. Кониського // Життя і революція.— 1927; № 4.— С. 84—98; № 5.— С. 233—242; його ж. З років заслання Петра Єфименка на Архангельщину // За сто літ.— 1928.— Кн. 2.— С. 110—121; його ж. Ів. Белей і Ол. Кониський. До зв'язків Галичини з Наддніпрянщиною в 80-х рр. XIX в.— Львів, 1928.— 45 с.; його ж. Ол. Кониський і перші томи „Записок”. З додатком його листів до Митр. Дикарева // Записки НТШ.— Львів, 1929.— Т. CL.— С. 339—390; Студинський К. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862—1866 // Там само.— С. 271—338; його ж. Галичина і Україна в листуванні 1862—1884 рр.: У 2-х т.— К., 1929, 1931; Возняк М. Драгоманов у відновленій „Правді” // За сто літ.— 1930.— Кн. 6.— С. 229—230.

про О. Кониського у різних наукових збірниках та журналі „Український історик“⁹.

О. Кониському була притаманна незламна українськість, чітка постава на творення „культурної відрубності“ українців від росіян. На це була спрямована вся його літературна, суспільно-політична та громадська праця. Фанатичну цілеспрямованість і працездатність Олександра Яковича відзначав й Іван Франко: „Його енергія, сила волі і невсипуща трудовлюбність змушують до подиву навіть тих, хто перед не згоджувався на напрям його роботи [можливо, мав на увазі себе.— І. Г.]. В хвилях тяжкого занепаду українського духа і українського слова він не раз бував майже самотнім незломним, бував „гласом вопіючим во пустині“¹⁰.

О. Кониський, можливо, був першим послідовним українським самостійником. Ще з часів петербурзької „Основи“ долучився до українського руху і вже 1862 р. його висилають з Полтави за „малоросійський сепаратизм“. Згодом, як згадує П. Куліш, він опинився на засланні у Вологді. Незважаючи на офіційні нагинки та переслідування, О. Кониський скрізь публічно захищав український інтерес.

До навколишніх Кониський ставився відповідно до того, як вони сприймали програму українського самостійництва: критикував П. Куліша за його половинчастість у національних питаннях, картав за службу задля російських державних інтересів на Холмщині; розійшовся з більшістю старогромадян через їхню невизначену позицію у ставленні до окремішності української культури. Єдину надію покладав на молодь. У листі до О. Федьковича за 1865 р. з цього приводу писав: „Доля наша і воля попереду, надія наша не в тих, що за нами, а в тих, що перед нами“¹¹.

О. Кониський став першим речником національної ваги українського літературного слова, яке, власне, і мало творити ту українську духовно-культурну окремішність від Росії і Польщі. До нього українофільський рух намагався сумістити дві ментально несумісні речі — російську і українську культуру: російську літературу розглядати як спільний здобуток „великоросійського“ і „малоросійського“ народів. Українське сприймало-

ся частиною більшого „общерусского“ [читай — російського].

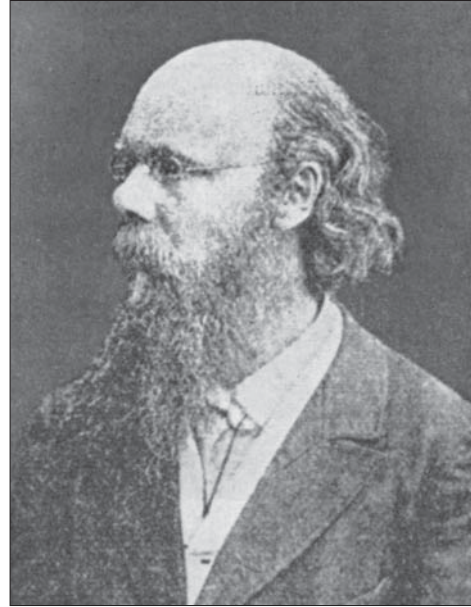
У цьому контексті О. Кониський значно випередив М. Драгоманова, котрий так само визнавав загальноросійську культуру для українців, білорусів і росіян, чим теоретично відчутно пригальмував національний рух і в Галичині, і на Наддніпрянщині. О. Кониський чітко вибудував розмежувальний кордон між українським та російським духовним простором, таким чином поставивши справу служіння української інтелігенції — відродження власного народу — на міцний ґрунт, певніший за примарні цілі радикального українства, яке намагалось звільнити всі народи Російської імперії разом із російськими революціонерами. На це протягом десятиріч марно витрачалися величезні людські й інтелектуальні ресурси українства.

1860 р. у Полтаві О. Кониський разом із Д. Пильчиковим запропонували П. Кулішеві і В. Білозерському видавати петербурзьку „Основу“ лише українською мовою. Однак П. Куліш вважав, що українське суспільство не дозріло до власної літературної мови. Цікаво, що О. Кониський з Д. Пильчиковим зверталися до метра національної культури українською мовою, а він до них — російською¹².

В українському громадському житті еволюціоніст і прихильник органічної праці усіх верств громади Олександр Кониський протистояв конституалісту, але соціалісту і революціонеру Михайлові Драгоманову. А після смерті О. Кониського ідеї М. Драгоманова виявилися начебто суспільно актуальнішими, і Олександра Яковича тривалий час вважали „реакціонером“.

Однак з часом ідеї О. Кониського виявилися якщо не актуальнішими за ідеї М. Драгоманова, то з погляду побудови Української держави, набагато продуктивнішими. Висловлене у листі О. Кониського до О. Федьковича — „в революцію я не вірю і не покладаю на неї ніякої надії, я вірю тільки в добро од освіти і любові“¹³ — можна вважати гаслом українського культурництва.

Спрощене розуміння культурництва, схематичне включення до культурницької течії усіх київських громадівців, без градацій на ідейно-політичні відтинки, триває в нашій історіографії

Олександр Кониський. 1860-ті рр.

⁹ Антонович М. П. О. Куліш та О. Я. Кониський (їх взаємини з 1860-х років) // Український історик.— 1970.— № 1—3 (25—27).— С. 38—52; його ж. Дві замітки до життєпису О. Кониського // Там само.— 1971.— № 1—2 (29—30).— С. 89—94; його ж. О. Кониський і М. Грушевський // Там само.— 1984.— № 1—4 (81—84).— С. 48—63; його ж. Олександр Кониський // 125 років київської української академічної традиції (1861—1986).— Нью-Йорк, 1993.— С. 181—194.

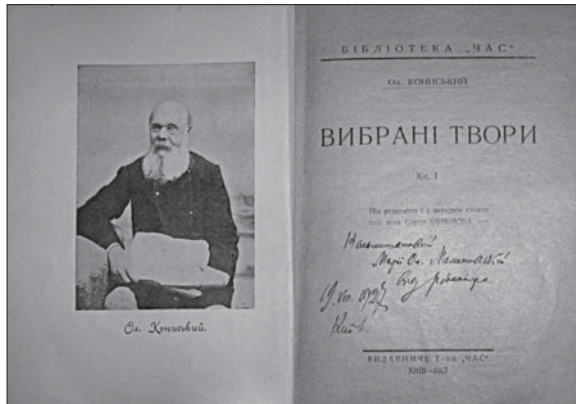
¹⁰ [Франко І.] Олександр Якович Кониський. 18 серпня 1836 — 12 грудня 1900 // ЛНВ.— 1901.— Січ.— С. 16—17.

¹¹ Студинський К. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною...— С. 322.

¹² Антонович М. П. О. Куліш і О. Я. Кониський.— С. 39. („Найбільше нам не сподобалось те, що Куліш балакав з нами по-російському незважаючи на те, що я і Пильчиков декілька разів починали розмову по-українськи“) Цікаво, що сам Пильчиков, за спогадами Є. Чикаленка, переважно розмовляв російською мовою не лише в побуті, але й у громадській роботі.

¹³ Студинський К. Зв'язки Олександра Кониського з Галичиною...— С. 330.

дотепер. В. Антоновича та О. Кониського виставляють культурниками й антиподами М. Драгоманова-політика. Є. Чикаленко і М. Славінський вважали Олександра Кониського культурником. М. Славінський навіть розмежував О. Кониського з В. Антоновичем, якого вважав політиком, творцем „Нової ери“ в Галичині. Але ж до по-

Титульна сторінка „Вибраних творів“ О. Кониського.
Кн. 1. Київ, 1927 р.

літики „Нової ери“ О. Кониський мав не менший, якщо не більший стосунок, ніж В. Антонович. Тому, коли вважати В. Антоновича „політиком“, а не „культурником“ (що цілком слушно), то так само політиком треба визнати і О. Кониського. На наш погляд, варто вказати на два шляхи в політиці: еволюційний і революційний, які з одного боку представляли В. Антонович та О. Кониський, з другого — М. Драгоманов.

О. Кониський для київських громадянців був надто самостійником, зарізким „антиросійщиком“. Він не політикував, як В. Антонович, з проросійськи налаштованими українцями, не шукав компромісів. Тому В. Тарнавський, Є. Ківлицький, О. Левицький, М. Дашкевич, В. Науменко та О. Лазаревський недолюбливали його за безкомпромісність у національному питанні. Кияни не визнавали різкої антимосквофільської позиції О. Кониського в галицькій політиці.

О. Кониський був одним із творців ідеї органічної праці на українському ґрунті, в чому був одноступенем і соратником краківської консервативної школи суспільної думки й історіографії Шуйського. Його речником у суспільній діяльності Галичини став О. Барвінський. Разом із ним О. Кониський протистояв М. Драгоманову, І. Франку та М. Павлику в боротьбі за розум молодішої генерації. У визначенні шляху або „Україна для всіх“, або „Україна лише для демократів і соціалістів“ позиція О. Кониського та О. Барвінського видається конструктивнішою і правильнішою.

М. Драгоманов мав сподівання на молодь¹⁴, оминаючи традиційні суспільні стани. Проти цього різко виступав О. Кониський. Як консерватор, він пропонував спиратися на готові традиційні форми українського суспільства. Національне

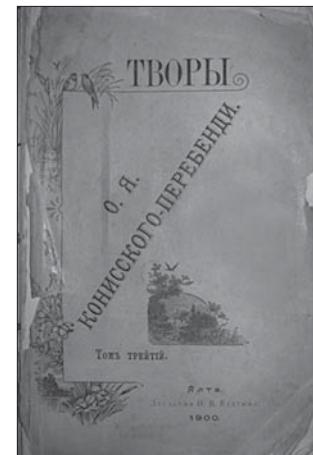
О. Кониський ставив перед соціальним, вважаючи його локомотивом, який потягне за собою й економічне поліпшення життя людей. Натомість М. Драгоманов соціальний чинник ставив над національним. Це згодом сповідували й українські соціал-демократи, що дезорієнтувало їх під час національної революції. Виходячи з тези про першість соціального, Драгоманов виставляв тезу про пошук союзників не серед національного табору — „своїх панів“, а соціально близьких верств російської і польської людності, що на відміну від українців мала вироблену національну ідеологію, і яким були близькими цілі польської і російської еліти, думки про політичне панування над автохтонним українським населенням в Україні.

Через догматизм М. Драгоманов не бачив позитиву у пошуку компромісів з тими, хто представляв економічну і громадську силу. О. Кониський, навпаки, у колишніх нащадках спольщеної української шляхти побачив тих стратегічних союзників, які, згадавши про своє українство, не лише підтримали українську справу, але й змогли з часом, як В. Федорович, повернутися до українства.

У лютому 1889 р. числі „Правди“, присвяченому Шевченковим роковинам, О. Кониський, закликаючи до історичного польсько-українського примирення, писав: „Подай же руку козакові і серце чисте подай і знову іменем Христовим возобновим наш давній рай [...] поляки повинні тямити, що робота сего раю може бути тільки на підвалинах повної реальної рівноправності, що від будучини русинів залежить будучина поляків“¹⁵.

М. Драгоманов також цілковито не сприймав створення власне української, а не рутенської москвофільської, Греко-Католицької церкви в другій половині XIX ст. Він ніяк не хотів визнати національною Уніятську церкву Західної України, вважаючи, що безґрунтовний штундизм це завдання в Україні зможе виконати краще. Натомість О. Кониський в Наддніпрянщині працював передусім у середовищі дітей православного духовництва — бачачи саме у цій верстві органічну українську інтелігенцію, яка зможе пов'язати інтелектуальний провід з широкими народними масами.

М. Драгоманов найпильнішу увагу українців звертав на ознайомлення з російською літературою. О. Кониський ж навпаки — виступав за усвідомлену відмову від сприйняття російської

Обкладинка „Творів“
О. Кониського-Перебенді.
Том 3. Ялта, 1900 р.

¹⁴ П. Куліш у розмові з О. Кістяківським казав: „Драгоманов, не находя ни одного сословия, проникнутого малороссийскою идеєю, думал в молодежи создать эту среду. Наивный человек. Хотел найти устой для такой громадной идеи в среде самой неустойчивой, непостоянной, видоизменяющейся. Не выработанной, способной ко всяким увлечениям“ (Кістяківський О. Щоденник.— К., 1994.— Т. 1 (1874—1879).— С. 98—99.)

¹⁵ Цит. за: Барвінський О. Спомини з мого життя / Упоряд. А. Шацька, О. Федорук; ред. Л. Винар, І. Гирич.— К., 2004.— С. 73.

літератури як засобу цивілізації, бо з цим водночас відбувається ментальне російщення українців. Олександр Кониський першим закликав до активного відвоювання свого культурного простору з російської займанщини, і цим заклав наріжний камінь дальшого політичного поступу українців, не менш значущого, ніж драгоманівське гасло вчитися в Європі, бути одночасно і українцем, і космополітом.

У питанні державної незалежності України М. Драгоманов і О. Кониський так само виступили двома ворожими антиподами. М. Драгоманов продовжував традиційну лінію кирило-мефодіївців, ратуючи за федералізацію російської імперії та в широкому сенсі за федерацію усієї Європи. О. Кониський був засадничим самостійником і федерацію вважав лише проміжним засобом для досягнення незалежності.

Зрештою, обидві візії українського поступу за М. Драгомановим і О. Кониським дають ідеальне бачення українського шляху. Не взаємозаперечення, а взаємодоповнення узгоджувало обидві непримиренні позиції. Проте про примирення між ними ніколи не йшлося. Заручником взаємин О. Кониського — М. Драгоманова став Іван Франко. На нього для О. Кониського лягла раз і назавжди незатерта тінь соратника М. Драгоманова. Тому О. Кониський негативно ставився до І. Франка, вказуючи на постійні його хитання (а вони були протягом усього життя).

Олександр Кониський був першим по-справжньому українським соборником. Його поруч з П. Кулішем, М. Драгомановим та І. Нечуєм-Левицьким називають серед головних культурних об'єднувачів підросійської і підавстрійської України¹⁶. Але саме О. Кониському належить основна заслуга в цьому поєднанні, бо він став головним речником ідеї „Галичина — український П'ємонт“. Він стояв у колісках формування в Галичині ембріонів спільної всеукраїнської культури: об'єднаної літературної мови, спільної художньої літератури, єдиної національної науки, синхронізованої суспільно-політичної діяльності на міжнародній арені.

Першу поїздку в Галичину О. Кониський здійснив 1866 р., а від 1884 р. їздив туди вже щороку. У 1888—1889 рр. перебирається до Львова, де редагує „Правду“. Для галичан він став найпопулярнішим і найвідомішим наддніпрянцем, вагомість якого

у відродженні України порівнювали з вагомістю Т. Шевченка.

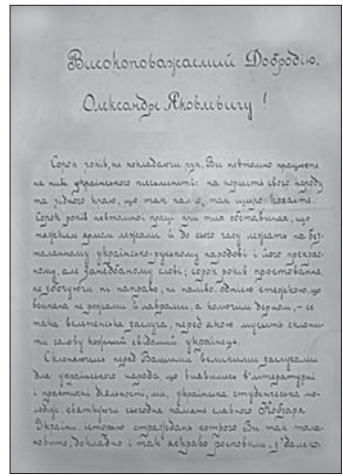
Олександр Кониський став організатором національної української науки. Почате ним продовжив М. Грушевський. Мав рацію Марко Антонович, який долучив О. Кониського до представників київської академічної традиції. І не лише тому, що той мав стосунок до НТШ, але й тому, що став провідним істориком української літератури і першорядним шевченкознавцем¹⁷.

НТШ для О. Кониського було понад усе. Зокрема, він подарував товариству 1000 крб. Вперше подав думку реорганізувати НТШ у невідпisanій статті в „Правді“ ще у 1889 р. (II, с. 307—308). Про НТШ О. Кониський писав, що воно „завжди було мені незвичайно дорогим, як дорогий батьковому серцю найлюбіший син“¹⁸. Він став

головним редактором перших томів „Записок НТШ“ та був єдиним з підросійських українців (не враховуємо М. Грушевського, який з 1894 р. жив у Львові), який в кожному числі містив свої розправи, рецензії, історико-літературні матеріали. В „Записках НТШ“ вийшов журнальний варіант його знакової літературознавчої праці „Тарас Шевченко—Грушівський. Хроніка його життя“ у двох томах (1898—1901).

Окрема тема діяльності видатного діяча — взаємини з М. Грушевським. Всім відомо, що до обрання Грушевського на кафедру української історії Львівського університету був причетний Володимир Антонович, проте не менших зусиль до цього з громадського боку доклав О. Кониський. І М. Грушевського, і О. Барвінського О. Кониський вважав своїми духовними учнями. В листі до М. Дикарева писав: „Я не хвастаючись вкажу хоч на двох своїх годованців (звісно,— не освітою — годованців моїх духом. Патріотизмом і простованням) — обох їх Ви відаєте: — се Барвінський і Грушівський: дай їм, Боже, здоров'я доброго, да віку довгого“¹⁹.

Як один з найпослідовніших творців культури Т. Шевченка в обох частинах України О. Кониський одночасно став творцем культури й М. Грушевського, хоч той лише розпочинав науково-громадську працю. Саме О. Кониський прорік його значення для українського відродження. І не випадкова назва його книжки „Т. Шевченко—Грушівський. Хроніка його життя“. Про те, що Шевченко мав друге, зафіксоване в метриці прізвище, — Грушевський — мало кому відомо. Проте з цього

Привітання О. Кониському від студентів Дерптського університету з 40-літнім ювілеєм літературної творчості. Дерпт, 26 лютого 1899 р.

Грамота від харківської молоді О. Кониському на 35-річчя уродин. Харків, квітень 1893 р.

¹⁶ Антонович М. Олександр Кониський.— С. 181.
¹⁷ Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя.— Львів, 1898—1901.— Т. I—II.
¹⁸ Кониський О. До життєпису М. О. Дикарева // ЛНВ.— 1900.— № VII.— С. 83.
¹⁹ Возняк М. Ол. Кониський і перші томи „Записок“...— С. 382 (лист з 1895 р.).

збігу О. Кониський робив історіософську метафору. М. Грушевського він бачив як продовжувача справи Т. Шевченка і саме він мусив стати для українців Шевченком ХХ ст. Так, власне, і сталося. 19 квітня 1894 р. з приводу вістки про обрання Грушевського професором Львівського університету О. Кониський писав М. Дикареву: „Порадійте нашій вельми важній новині: на кафедрі історії у Львові — цісар 9 квітня затвердив звичайним професором Грушевського. Особисто для мене — се невимовно велика радість! От се той момент, з якого почнеться історія нашої національної освіти і культури! Праця моя не погинула і доживе таки я до сего сподіваного часу! Дождася плодів з того, що року 1889 посіяв!“²⁰

О. Кониський зберігав пістет до М. Грушевського до кінця життя. Михайло Сергійович ж образився на свого вчителя за оборону О. Барвінського в конфлікті з ним у зв'язку зі стратегією всеукраїнської політики та ситуацією в НТШ. Майбутній голова НТШ взяв курс на порозуміння з поміркованими радикалами та творення нового партійного утворення народовців — радикалів, майбутню Національно-демократичну партію.

М. Грушевський звинувачував О. Кониського у тому, що той дивиться на конфлікт у середовищі народовців очима О. Барвінського. На що О. Ко-

ніський відповідав: „Я до діяльності Барвінського відношуся безстороннійш, ніж Ви і не можу згодитися з Вами, що „нова ера“ така ж шкідлива, як і москалефіліство. Що доброго зробив Барвінський (реформа Товариства, субсидії Товариству; кафедра, „Дністер“ і таке інше) — те і Ви, і я мусимо признати добрим, а що лихого (католицьке віча, промова за шкільну реформу) — те я гуджу і ганьбив і перед Вами, і в листах до його“²¹. О. Кониський стосовно О. Барвінського не помилявся. Інша річ, що у боротьбі за правильність саме своєї політичної лінії і О. Барвінський, і М. Грушевський почали допускати випадки, продиктовані хвилинними образами, далекими від об'єктивного ставлення до недавніх подій.

Конфлікти М. Грушевського з О. Барвінським спричинили оходження взаємин історика з О. Кониським. Про це писав М. Антонович²².

О. Кониський мав ще низку учнів — видатних громадських діячів, — С. Єфремова, О. Лотоцького, В. Доманицького, Ф. Матушевського. Духовними учнями О. Кониського були члени гурту тарасівців: М. Міхновський, В. Шемет, В. Боровик, Є. Тимченко та ін. Зумів О. Кониський і „розбудити братів“, і підняти їх „із тьми“. Він став для України тим пророком, який провістив постання Української держави.

Ігор ГИРИЧ

Могила О. Кониського на Байківському кладовищі у Києві

ЗАПОВІТИ ОЛЕКСАНДРА КОНИСЬКОГО

Письменник, педагог, громадський діяч другої половини ХІХ ст. — таким увійшов в історію української культури Олександр Кониський. Він — автор відомої „Молитви за Україну“¹, слова якої так злободенно звучать і сьогодні: „Боже великий, єдиний, Русь-Україну храни“. І якби О. Кониський написав лише цей твір, — він уже був би вічним нерукотворним пам'ятником цьому великому патріоту України, який „увесь вік свій обороняв інтереси українства“². Кониський не знав компромісів у національній справі і всупереч обставинам завжди твердо стояв на українських позиціях. Про ество невтомної і невгамовної діяльності його духовні учні писали: „Можна любить Україну так, як її любив Кониський, — але більш, як він, — любить не можна. Він не жив, він горів тою любов'ю“³.

Олександра Кониського можемо по праву вважати найактивнішим і найпослідовнішим речни-

ком ідеї української академії наук. Він був не лише одним із фундаторів Товариства ім. Шевченка (1873) та ініціатором перетворення його на Наукове товариство ім. Шевченка (1892), а й стратегом цієї першої національної наукової інституції, і насамперед для її розвою і перспектив призначив за духівницею власний капітал⁴.

Розписуючи 26 травня 1899 р. на українській справі свої статки у сумі 25 тис. крб., Олександр Кониський склав заповіт не капіталів, а заповіт ідей. У цій духівниці на найвищій ноті звучить візія національних постулатів Кониського. За кожним пунктом були ідеї, що стали сутністю його життя, гадки і мрії, які не встиг реалізувати й делегував їх своїм учням і сподвижникам. Історію цього тестаменту О. Кониського найдетальніше висвітлено у спогадах О. Лотоцького⁵. Доповнює мемуари величезний корпус листів О. Лотоцького до М. Грушевського⁶. Ці кореспонденції містять

²⁰ Возняк М. Ол. Кониський і перші томи „Записок“... — С. 375.

²¹ Листування Михайла Грушевського. — К.; Нью-Йорк, 2006. — Т. 3. — С. 175 (лист від 30 липня — 2 серпня 1898 р.).

²² Антонович М. О. Кониський і М. Грушевський... — С. 60.

¹ Кирчів Р. Першодрук молитви-гимну // Мета (Львів). — 1994. — 4 січ. — № 1—2. — С. 10—11.

² Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДІА України у Києві), ф. 1235, оп. 1, спр. 613, арк. 45—46 зв.

³ Лотоцький О. Сторінки минулого. — Варшава, 1932. — Ч. I. — С. 175—176.

⁴ ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 613, арк. 30—31 зв.

⁵ Лотоцький О. Сторінки минулого... — С. 178—180.

⁶ ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 613. Збереглося понад 200 листів за 1894—1919 рр.